

УДК 811.111'42+81'276.3

Сорокіна Л. Є.

КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ РІВЕНЬ МОВЛЕННЕВОЇ МАНІПУЛЯЦІЇ В АНГЛОМОВНОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ: СОЦІАЛЬНА СИТУАЦІЯ «ФЛІРТ» (ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ)

Стаття присвячується аналізу комунікативно-прагматичного рівня мовленнєвої маніпуляції в англomовному діалогічному дискурсі. Соціальна ситуація флірту розглянута як типова соціальна ситуація, що провокує використання маніпулятивних стратегій і тактик. Особлива увага приділяється гендерному аспекту маніпулятивного впливу.

Ключові слова: мовленнєва маніпуляція, маніпулятивна стратегія, гендер, соціальна ситуація флірту.

Сорокіна Л. Е. Коммуникативно-прагматический уровень речевой манипуляции в англоязычном диалогическом дискурсе: социальная ситуация «флирт» (гендерный аспект). – Статья.

Статья посвящена анализу коммуникативно-прагматического уровня речевой манипуляции в англоязычном диалогическом дискурсе. Социальная ситуация флирта рассмотрена как типичная социальная ситуация, которая провоцирует использование манипулятивных стратегий и тактик. Особенное внимание уделено гендерному аспекту манипулятивного влияния.

Ключевые слова: речевая манипуляция, манипулятивная стратегия, гендер, социальная ситуация флирта.

Sorokina L. Ye. The communicative and pragmatic level of verbal manipulation in English dialogical discourse: social situation of flirting (gender aspect). – Article.

The article deals with the analysis of the communicative and pragmatic level of verbal manipulation in English dialogical discourse. Social situation of flirting is regarded as a typical social situation which provokes the usage of manipulative strategies and tactics. Special attention is given to the gender aspect of manipulative influence.

Key words: verbal manipulation, manipulative strategy, gender, social situation of flirting.

Постановка наукової проблеми та її значення.

Дослідження реалізації мовленнєвої маніпуляції в діалогічному дискурсі неможливе без аналізу її дискурсивної природи. Діалогічний дискурс з мовленнєвою маніпуляцією визначається нами як простір когнітивно-комунікативної взаємодії щонайменше двох індивідуумів, що характеризується цілеспрямованим впровадженням в модель світобачення адресата нових знань, думок, емоцій і/або модифікацію вже наявних шляхом застосування відповідних до прагматичних цілей адресанта комунікативних стратегій і тактик.

Для систематизації гетерогенних ознак мовленнєвої маніпуляції здійснюється моделювання структури діалогічної маніпулятивної ситуації (за основу взято комунікативну модель К. Серажим [5]), де суттєвими є такі компоненти: *адресант, адресат, повідомлення, світ адресанта, світ адресата, уявний світ адресанта, уявний світ адресата, соціальна ситуація* (часовий і фізичний простір спілкування) [6].

Базова структурна модель маніпулятивної ситуації в діалогічному дискурсі передбачає наявність таких компонентів: адресант, адресат, повідомлення, світ адресанта, світ адресата, соціальна ситуація, кожен з яких формує свій окремий рівень. Типовими соціальними ситуаціями, перебіг яких неможливий без прояву маніпулятивного впливу, є соціальна ситуація флірту (побутова сфера) та ситуація допиту свідка в судовому дискурсі (офіційна сфера) [7].

Підкреслимо, що мовленнєві маніпуляції в таких видах комунікації мають ритуалізований характер та навіть дещо прогнозовані.

Огляд останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми. Механізми маніпулятивного

впливу активно вивчаються в межах політичного (Р.М. Блакар, Т. ван Дейк, І.В. Самаріна, О.Й. Шейгал), медійного (Г.В. Данилова, О.В. Дмитрук, М.Р. Желтухіна, Л.М. Киричук), рекламного (В.В. Зірка, О.Ю. Колтишева, Ю.К. Пирогова, О.О. Терпугова) дискурсу. Попри численні лінгвістичні студії з питань маніпуляції, роль конкретних мовленнєвих засобів у створенні та розвитку маніпулятивного тла кооперативної та конфронтаційної діалогічної взаємодії мовців не отримала на сьогодні достатнього висвітлення, чим зумовлена необхідність дослідження когнітивних та комунікативно-прагматичних аспектів мовленнєвої маніпуляції в сучасному англomовному діалогічному дискурсі. Саме тому в нашій роботі ми прагнемо розглянути специфіку реалізації маніпулятивного впливу в соціальній ситуації флірту як такої, що представляє типову ситуацію побутової сфери спілкування.

Формулювання завдання та матеріал дослідження. Іншими словами, наше припущення базується на тому, що на рівні кожного зі структурних компонентів діалогічної маніпулятивної ситуації може утворюватися специфічний вид маніпулятивного впливу з особливим набором мовних засобів, стратегій і тактик. У цій статті ми спробуємо виявити можливі причини виникнення мовленнєвої маніпуляції на рівні соціальної ситуації флірту, а також проаналізувати маніпулятивні стратегії та тактики з урахуванням гендерного аспекту.

Матеріалом дослідження слугували фрагменти діалогічного дискурсу, дібрані з творів сучасних британських та американських авторів.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів. У соціальній ситуації флірту (далі ССФ) комунікативна інтенція мовця

полягає, з одного боку, у виявленні дружньої прихильності, сигналізуючи співрозмовнику про те, що його/її помітили, вирізнили серед інших, а з іншого – в отриманні задоволення, яке є прелюдією до більш тісних стосунків, любовної гри. Під час флірту відбувається взаємодія між комунікантами, яка здійснюється за допомогою мовленнєвого та позамовленнєвого впливу, у результаті якого виникає емоційний контакт. Цей вид спілкування має багато характерних рис ігрової поведінки, а саме: наявність правил, театралізованість дій, несподіваність, створення напружених моментів, оманлива поведінка (удавання), двозмістовність того, що відбувається, специфічне змагання та наявність виграшу [9, с. 7].

Двостороння інтенційна природа флірту є підставою для виділення таких типів ССФ, як **флірт заради флірту** [3], **флірт як початок любовної гри** [3] та **флірт із подальшою деструктивною метою**. На нашу думку, у кожному з указаних типів використовуються певні маніпулятивні стратегії. Так, першим двом типам ССФ притаманні маніпулятивні стратегії регулятивного характеру, а третьому – кооперативні маніпулятивні стратегії. Звичайно, стратегії та тактики у ССФ «балансують між полюсами ритуал/передбачуваність та свобода самовираження, стереотип та творчість, порядок та безлад» [9, с. 5].

Одним із засобів маніпулятивного впливу на партнера з комунікації є стимуляція його позитивних емоцій. Тому маніпулятор активно апелює до емоційного спектру сприйняття інформації співрозмовником, що готує його до сприйняття вираженої вимоги в позитивному контексті та сприяє досягненню окресленої мовцем мети [2, с. 148]. Таким чином, стратегії та тактики, що використовуються з метою стимулювання позитивних емоцій для сприйняття інформації в необхідному для адресанта контексті, ми вважаємо маніпулятивними.

Флірт заради флірту полягає в отриманні задоволення від спілкування, коли співрозмовники розуміють, що це гра, яка не призведе до чогось більшого. Такий флірт є частиною фатичного спілкування, відзначається непрямим опосередкованим характером комунікації та є гендерно нейтральним, тобто притаманним і чоловікам, і жінкам. Найбільш продуктивною мовленнєвою тактикою в маніпулятивній комунікації ССФ виступають мовленнєві тактики прямого та непрямого компліменту, наприклад:

(1) *“Celia, my darling, you are far more beautiful and desirable than either of them, actually. God, Oliver’s a lucky chap”. He was rather drunk already, she thought; and he hadn’t had any wine yet. “Jack! Old lady like me!” “You’re not an old lady, Celia. You’re exactly the same age as me, if you remember”* (Vincenzi, No Angel, 272).

У фрагменті (1) флірт є частиною світської бесіди. Ініціатором флірту виступає чоловік (Джек), який використовує прямий (*Celia, my darling, you are far more beautiful and desirable than either of them*) та непрямий (*Oliver’s a lucky chap*) компліменти. Але маніпулятором у такому типі соціальної ситуації флірту виступає Селія, яка бажає за рахунок компліменту ще раз упевнитись, що вона досі приваблива та бажана жінка. Тому вона навмисно мінімізує свої зовнішні дані, очікуючи спростувань, які підтвердять її гарний вигляд.

Більшість досліджень доводять той факт, що жінкам частіше, ніж чоловікам, роблять компліменти з приводу зовнішності [1; 4; 13; 17]. Більш того, аналіз ілюстративного матеріалу показав, що жінки полюбують такі компліменти, навіть провокують їх, використовуючи *тактику мінімізації*, наприклад:

(2) *“I can’t help it. You’re so beautiful, Rosie, I just can’t get my fill of you, I guess”. “You’ll probably be sick of me next week at this time”. “No way”, he shot back, and went on, “You do know what today is, don’t you?”* (Bradford Taylor, Angel, 390).

Роузі чудово усвідомлює, як Джонні ставиться до неї, але вона ніби напрошується на комплімент, мінімізуючи його ставлення до неї (*You’ll probably be sick of me next week at this time*), звичайно, чоловік інакше, як «ні», не може відповісти в такій ситуації.

Отже, співрозмовники вибудовують маніпулятивну стратегію, за допомогою якої прагнуть почути на свою адресу комплімент (див. приклади 3–5). В англійській мові існує ідіома “to fish for compliment”, що повністю відповідає продемонстрованим маніпулятивним ситуаціям “to try to make someone say something nice about you” [16, с. 314].

Втім, цікавим вважаємо приклад, який доводить, що і сильній статі важливо чути схвальні відгуки про свою зовнішність. Хоча цей показник у чоловіків значно нижчий, ніж у жінок (15%).

(3) *“Alexandra, my dear”, Malachy greeted her effusively. “Come in, like a good girl”. Alexandra gritted her teeth. Malachy was a dreadful chauvinist. Good girl, indeed. She hated it when he addressed her so. “You’re looking ravishing today”. “You look pretty dishy yourself, Mai”. She returned the compliment as indeed he fully expected her to. It was always quid pro quo with Malachy. “That’s very kind of you, Alexandra. At my age one doesn’t expect compliments”. Oh get on with it, you vain old goat, Alexandra urged silently. “Malachy, you have the get-up-and-go of a man half your age. Don’t give me that nonsense”, she retorted briskly. He loved it when she spoke to him like that* (Scanlan, Mirror, Mirror, 318–319).

Діалог відбувається між начальником (Мелекі) та підлеглою (Олександра), яку вважають справжнім професіоналом. Уже на початку розмови Мелекі позиціонує себе як справжнього чоловіка,

демонструючи свій статус та одночасно прихильність до жінки звертаннями (*my dear, a good girl*) та прямим компліментом (*You're looking ravishing today*). На відміну від персонажів у попередніх прикладах (1, 2), Олександрі це не подобається, але вона надто добре знає свого боса, тому відповідає компліментом на комплімент, вживаючи сленг *dishy* («те, що треба», «спокусливий» [10]). Начальник, у свою чергу, реагує, як персонажі-жінки у попередніх прикладах, застосовуючи тактику мінімізації (*At my age one doesn't expect compliments*) й отримує повторний комплімент (*Malachy, you have the get-up-and-go of a man half your age. Don't give me that nonsense*). Відзначимо, що метою начальника-маніпулятора є почути комплімент, а метою підлеглої – стимулювати позитивні емоції та закріпити прихильне ставлення до себе. Фрагмент (3) ще раз доводить, що не існує лише чоловічих чи жіночих маніпулятивних тактик, засобів. Олександра в певний момент використовувала «чоловічу мову», а Мелекі – «жіночу». Крім того, вважається, що в сучасному суспільстві андрогінна поведінка дає жінкам більше переваг, надаючи їм широкий вибір стилю поведінки для оволодіння більшим спектром соціальних ролей, які вони виконують [11; 14; 15; 17].

Флірт як початок любовної гри є цінним не сам по собі, а як ініціальна фаза любовної гри, прелюдія. Комунікативна інтенція мовця в соціальній ситуації флірту – спонукати адресата до фізичного контакту. Хоча чоловіки традиційно вважаються комунікативними лідерами в такому виді флірту, комунікативна ініціатива може належати й жінкам, наприклад:

(4) (a) *"I've dreamed about you from the time I was a little girl. I imagined a man in shining armour who was tall and handsome and..." "I'm afraid my armour's a little rusty. I..." "Please don't make fun of me", Eve begged. "When I saw you at dinner last night, (b) I couldn't take my eyes off you. I haven't been able to think of anything else. I haven't slept. I haven't been able to get you out of my mind for a moment". Which was almost true. "I don't know what to say to you, Eve. I am a happily married man" (c) "Oh, I can't tell you how I envy your wife! She's the luckiest woman in the world. I wonder if she realizes that, Alfred". "Of course she does. I tell her all the time". He smiled nervously, and wondered how to change the subject. (d) "Does she really appreciate you? Does she know how sensitive you are? Does she worry about your happiness? I would"* (Sheldon, Master of the Game, 465).

Фрагмент (4) ілюструє маніпулятивні тактики у ССФ, де адресатом є щасливо одружений граф Мар'є, а маніпулятором – молода дівчина, мета якої – довести собі, що вона може спокусити будь-якого чоловіка, навіть такого, як граф. Спочатку Єва користується тактикою непрямого компліменту (a, b, c), залучаючи для порівняння дружину

Мар'є, якій імпліцитно приписується негативна роль, а Єві – позитивна (d).

Флірт із подальшою деструктивною метою. Існує стійкий гендерний стереотип, що в такому випадку соціальної ситуації флірту, маніпулятором зазвичай є жінка [8, с. 347]. Дозволимо собі не погодитись із такою точкою зору, оскільки емпіричний матеріал доводить, що маніпуляції такого характеру однаковою мірою притаманні обом статям. Проаналізуємо такий приклад:

(5) (a) *"I have a little surprise for you. Can you come down to my office?" (b) "Well, a little bird told me it's your birthday", George said, "and I want to take you to lunch today". She was torn between telling him the truth and missing the chance of a lunch date with him. "That's – very nice of you", she said. "I'd love to have lunch with you". "All right", he told her. (c) "I'll meet you at Tony's at one o'clock". It was a date he could have made with her over the telephone, but Helen Thatcher was too thrilled to even question* (Sheldon, Master of the Game, 545–546).

У наведеному прикладі (5) чоловік (Джордж) фліртує з жінкою (Хелен), яка давно мріяла про побачення з ним. Здогадуючись про це, Джордж створює для неї омріяну ситуацію. Висловлення (a) актуалізує пресупозицію «у мене для тебе є щось приємне», далі він продовжує актуалізацію приємних відчуттів, удаючи, що запрошує адресата до кафе в день її народження (b). Хелен бореться з бажанням сказати правду і здійснити мрію про побачення. У результаті мрія та Джордж перемагають. Мовленнєва маніпуляція виявляється вдалою: він виманює жінку з офісу та заволодіває через її комп'ютер банківським рахунком.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, комунікативні цілі мовця в ССФ, що спричиняють виділення вищезазначених типів флірту, є глобальною макроінтенцією [12], яка обумовлює маніпулятивні стратегії та тактики флірту. Флірт заради флірту полягає в отриманні задоволення від спілкування, є частиною фатичного спілкування, відзначається непрямим опосередкованим та гендерно нейтральним характером комунікації. Флірт як початок любовної гри – прелюдія любовної гри, ініціаторами якої можуть бути як чоловіки, так і жінки. Флірт із подальшою деструктивною метою здійснюється заради вигоди адресанта без урахування інтересів адресата. Цей тип ССФ містить найвищий рівень маніпулятивного потенціалу. Преферентними для чоловіків є тактики прямого та непрямого компліменту (1, 2, 3 типи ССФ), запрошення (2, 3 типи ССФ), а для жінок – прямого та непрямого компліменту (2, 3 типи ССФ), мінімізації (1, 2, 3 типи ССФ).

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у розробці макростратегій, виокремленні стратегій та тактик маніпулятивного впливу з урахуванням тендерного аспекту.

Література

1. Алимуратов О.А. Красота в языке : гендерный и прагмативистический анализ комплиментарного речевого поведения / О.А. Алимуратов, М.А. Каратышова. – Пенза : СФЭУ, 2010. – 140 с.
2. Василенко Н.В. Манипулятивный потенциал речевой тактики комплиментов / Н.В. Василенко // Мовні і концептуальні картини світу. – Вип. 26. – Ч. 1. – К. : Київ. нац. ун-т імені Т. Шевченка, 2009. – С. 148–152.
3. Дементьев В.В. Непрямая коммуникация / В.В. Дементьев. – М. : ГНОЗИС, 2006. – 376 с.
4. Морозова И.С. Некоторые особенности речевого акта «комплимент» в англоязычной (британской) лингвокультуре (на материале текстов художественных произведений XX века) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://language.psu.ru/bin/view.cgi?art=0069&lang=rus>.
5. Серажим К.А. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність / К.А. Серажим. – К. : Київ. нац. ун-т імені Т. Г. Шевченка, 2002. – 392 с.
6. Сорокіна Л.Є. Структурні характеристики маніпулятивної ситуації в діалогічному дискурсі / Л.Є. Сорокіна // Слово й текст у просторі культури : тези доповідей Міжнар. наук. конф. (Київ, 26–27 листопада 2010 р.) / Мін-во освіти і науки України, Київ. нац. лінгв. ун-т. – К. : Ленсвіт, 2010. – С. 224–226.
7. Сорокіна Л.Є. Комунікативно-прагматичний рівень мовленнєвої маніпуляції в англійському діалогічному дискурсі: соціальна ситуація «судовий допит» (гендерний аспект) / Л.Є. Сорокіна // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Філологічна. – Острогор. : Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2015. – Вип. 53. – С. 231–233.
8. Тарнавська О.М. Стратегічна поведінка чоловіків і жінок у комунікативній ситуації флірту / О.М. Тарнавська // Науковий вісник Волинського нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Серія : Соціолінгвістика. Гендерна лінгвістика. – Луцьк : Вежа, 2009. – № 6. – С. 345–348.
9. Шейгал Е.И. Игровой дискурс: игра как коммуникативное событие / Е.И. Шейгал, Ю.М. Иванова // Известия РАН. Серия литературы и языка. – 2008. – Т. 67. – № 1. – С. 3–20.
10. Электронный словарь «Мультитран» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://multitrans.ru/c/m.exe?CL=1&s=dishy&I1=1>.
11. Coates J. Competing Discourses of Femininity / J. Coates // Communicating Gender in Context / ed. by H. Kotthoff, R. Wodak. – Amsterdam, Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 1997. – P. 285–314.
12. Dijk T.A. Introduction : Dialogue as Discourse and Interaction / T.A. Dijk [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.discourses.org/OldArticles/Dialogue%20as%20Discourse%20and%20Interaction.pdf>.
13. Holmes J. Femininity, Feminism and Gendered Discourse / J. Holmes, M. Marra // Femininity, Feminism and Gendered Discourse : A Selected and Edited Collection of Papers from the Fifth International Language and Gender Association Conference / ed. by J. Holmes, M. Marra. – Cambridge : Cambridge Scholars Publishing, 2010. – P. 1–15.
14. Kotthoff H. Gender in Interaction. Perspectives on Femininity and Masculinity in Ethnography and Discourse. Preface / H. Kotthoff, B. Baron // Gender in Interaction : Perspectives on Femininity and Masculinity in Ethnography and Discourse / eds. H. Kotthoff, B. Baron. – Amsterdam, Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2001. – P. 1–18.
15. Kotthoff H. New Perspectives on Gender Studies in Discourse Analysis / H. Kotthoff // Доклады Первой Междунар. конф. «Гендер: язык, культура, коммуникация» (25–26 ноября 1999 г.). – М. : МГЛУ, 2001. – С. 11–32.
16. Longman Dictionary of Contemporary English / director Della Summers. – Fifth Edition. – Harlow : Pearson Education Limited, 2006. – 1949 p.
17. Matlin M.W. The Psychology of Women / M.W. Matlin. – Belmont, CA : Wardsworth Publishing Company, 2008. – 672 p.

Джерела ілюстративного матеріалу

18. Bradford Taylor B. Angel / B. Bradford Taylor. – L. : Harper Collins, 1994. – 495 p.
19. Scanlan P. Mirror, Mirror / P. Scanlan. – Dublin : Bantam Books, 1998. – 544 p.
20. Sheldon S. Master of the Game / S. Sheldon. – London : HarperCollins Publishers, 2005. – 673 p.
21. Vincenzi P. No Angel / P. Vincenzi. – London : Orion, 2001. – 836 p.